
TURCZI ISTVÁN

Az új nyelvi magatartás kialakítására törekvő fiatal írók körében a nyolcvanas évek legelején elemi erővel tör felszínre a folyamatok alakításában való részvételnek és azzal párhuzamosan a jelen levésnek és a meglévőtől való (el)különbözőzésnek a vágya. A budapesti bölcsészkaron újraindítják a Jelenlét című irodalmi-művészeti periodikát, antológiákat szerkesztenek, alkotóköröket szerveznek, az avantgárd folyóirat, a párizsi Magyar Műhely szerkesztőivel teremtenek akkoriban nem kis veszéllyel járó kapcsolatot. Saját alkotói törekvéseiket is kezdetben az úgynevezett kiáltás- és jel-típusú avantgárd különféle formáinak követése jellemzi; a lényeg: a meglévővel való szembehelyezkedés, a különbözőzés igénybejelentése és demonstrálása.

Turczi István 1957-ben született. 1978 és 1983 között járt a bölcsészkar magyar–angol–finnugor szakára. Első verseit természetesen a Jelenlét közölte, sőt a jogi és a bölcsészkar által 1983-ban közösen megjelentetett, *Allóháború* című antológiában – Kukorelly Endre, Márton László, Petőcz András és Szabó János munkái mellett – a jelenléteseket az ő két novellája képviselte. Az időszakra egy 2002-ben rendezett virtuális beszélgetésen úgy emlékezett vissza, hogy „a JELLENLÉT igazi jelenlét volt. A lét(ező szocializmus) volt a jelen, és a jelenben való, ha nem is a jelenbe való volt a létünk. Úgy általában meg általa voltunk benne a bölcsészkaron lombosodó, már a megértés pillanata előtt meg-nem-értett zsenik egyre népesebb kompániájában. Kívülről nehéz lehetett megállapítani, hogy a hanyagul nyakunk köré vetett sál a franciás művészlélek avagy a kötél szimbóluma. Mindenesetre kurva jó időszak volt. Olyan küszöböket ugrottunk át, olyan ajtók nyíltak, ha többnyire csak résnyire is, előttünk, amelyeket a mezei, no-name bölcsészek aligha tapasztalhattak meg. Nevünk lett, ismerték a fizimiskánkat, ami leginkább a magyarból vizsgáztató tanárok és a klubban szembejövő lányok arcáról volt (lett volna) leolvasható.” (*„a terveimről mostanában akkor szeretek beszélni, ha már megvalósultak”*, Pánsíp Irodalmi Szalon, 2002. szeptember) Az „ügy” ekkor valóban nem jelentett, nem jelenthetett többet Turczi számára. A mozgalomnak vagy csoportosulásnak egyébként sem ő volt a ve-

zéralakja; a dolgok alakulásában nem lehetett meghatározó a szava. A fiatal alkotók kísérleti (experimentálisnak, vizuálisnak, szövegközinek, non-figuratívnek, tyroclonistának vagy egyszerűen csak avantgárdnak, neo- vagy transzavantgárdnak nevezett) műveiből összeállított antológiákban (*Vers/ziók. Formák és kísérletek a legújabb magyar lírában*, 1982; „kováts!” – *jelenlét-revü*, 1986; *Médium-art*, 1985–1990) a neve már nem is szerepel a közreműködők között. Az avantgárd alakításmód egyes elemeit (különböző betűméretek és -típusok, nagy- és kisbetűs írásmód változtatása, szó- és sormetszések, szöveg-tördelési változatok stb.) ennek ellenére ő is előszeretettel használta ez idő tájt és később született verseiben, de elsősorban a költészeti határok szélesítésének szándékával, kiegészítő eszközként s nem kizárólagosan elérendő vagy megvalósítandó művészeti célként, művészi alapállásként.

Turczi István, miközben szinte magába szívta, sajátjává tette a kísérleti irodalom valamennyi, hasznosíthatónak vélt eredményét, jól láthatóan és nemzedéktársaitól eltérő módon, elsődlegesen nem a hagyománytörténés megszakításában vagy tagadásában, sokkal inkább annak továbbvitelében és továbbadásában érintett, illetve érdekelt. Walt Whitman, Ezra Pound vagy T. S. Eliot örökségét éppúgy a magáénak vallja, mint a magyar fordításban a nyolcvanas évek elején már a harmadik kiadásban olvasható *Üvöltés*-antológia beat-költőitét (Gregory Corsoét vagy Allen Ginsbergét). Mellettük azonban később ugyanolyan szeretettel emlékszik vissza idézett virtuális interjújában a korabeli magyar irodalom fellegráiraiban, az ÉS, a Kortárs, a Nagyvilág vagy az Új Forrás szerkesztőségében szerzett személyes tapasztalataira, találkozásaira Nagy Lászlóval és Sáránci Józseffel, Kéri Lászlóval és Szentmihályi Szabó Péterrel, Orbán Ottóval és Száraz Györggyel, Fodor Andrással és Páskándi Gézával. Eszébe sem jut egyiket a másikkal szembeállítani; eszébe sem jut egyiket a másikkal szemben kijátszani. Legyen szó akár alkati, akár világnézeti, akár ízlés- vagy stílusbeli különbözőségről. Költészetére mégis talán a legerőteljesebb hatást – miként azt legutóbb Kabdebó Lóránt meggyőzően bizonyította – alapvetően három, önmagában is egymástól látszólag meglehetősen távolságban álló költőegyéniesség gyakorolta: Radnóti Miklós, Vas István és Juhász Ferenc. „Radnóti egyetlen pusztulásban hallotta meg önmaga szavát – írja az irodalomtörténész –, Turczi István egyszerre hallja a Radnótiból kisugárzó mágikus erőt és olvassa közben az utolsó versek rögzítette klasszicizmust. Ha nincs

Radnóti Miklós, akkor nincs Turczi István *Egy év* című versciklusa. Aztán ott van Vas István. Akinek megadatott a poklok pokla: azokban kellett csalódnia élete második felében, akikben és akikért élte meg élete első felét. És mindehhez még jó arcot is kellett vágnia. [...] Ha nincs Vas István költészete, akkor nincs Turczinak a *Venus Vulgívaga* című egyszerre történelmi és szexuális látomása, de nincsenek *A Zöld Rabbi* kötet egyes darabjai sem. És Juhász Ferenc. Halált látva mindenütt. Mert szertenézett, s nem lelé honját a hazában. Egy életen át. [...] Ha nincs Juhász Ferenc költészete, nincs Turczinak az *Amerikai akció* című, Bódy Gábor elmúlásának emlékére készített siratója és eszmélkedése. És nincs a *Deodatus. A férfi és egy város tört.én.elme.*” (*A Parnasszus-fű*, Árgus, 2004/10.) Ez esetben sem pusztán másolásról, valamely minta szolgai követéséről, netán valamilyen parafrázis, pastiche, stílusutánzat elkészítéséről van tehát szó, hanem a legkülönfélébb költészeti tradícióinak a költői átlényegítéséről, a költőszemélyiségbe való integrálásáról. S ez az, ami csakis biztos minőség- és értéktudat birtokában valósulhat meg. Ennek, a Turczi pályáját ugyancsak a kezdetektől fogva jellemző, biztos minőség- és értéktudatnak a szemléletes példája az egyik legfrissebb vers, amely egyszerre játékosan és bravúros szakértelemmel állítja össze és mutatja be a magyar költészet „aranycsapatát”:

[...] A kapuban Balassi Bálint a védőket egyre hajtja-úzi,
Az ellenfél skalpját békeidőben büszke zászlajára tűzi.

Arany söpröget; mindig megfelelő poszton áll,
Higgadsága okát fedje mély balladai homály.

Előtte Ady és Petőfi, ki más, a két szélsőhátvéd,
S ha bármelyikük netán (kizárt!) apróbb hibát vét,

A védelem tengelyében ott süvölt rettenetes Milán,
Melleste füstbe ment terv átjutni a tú fokán.

A középpályás sor rég összeszokott, harcedzett triász:
A két Mihály mellett megvillan vitézül a titkos ász,

Berzsenyi, ki „sok Charybdis közt, sok ezer veszélyben”
Termetéhez képest fürgén osztogat s ez nem kis érdem.

Turczai István
Fotó: Hajnal Gábor

Csatárokról jót vagy semmit: ők az aranylábú gyerekek,
Nyugatos iskolán nevelkedett csillagok, vita itt nem lehet.

Babits a kapitány, gólzsák és kiművelt labdafenomén,
Ily' kevés születik e zuhanáshoz szokott szürke sártekén.

Jobbszélien Kosztolányi dekázik s rúg számolatlan gólokat;
Kedvére cselezget, trükköz, több stílust váltogat.

A két mesternek közepén büszke franzstadti génusz segít,
Egy fejesgólért cserébe adná bőrkötés nélküli Összesverseit. [...]
(*Vers FC: kezdő tizenegy*)

Hagyománytisztelet és megújítás, klasszicitás és modernség, a Nyugat harmadik nemzedéke és a kortársi líra, avantgárd és klasszikus modernség, műfajok (és művészeti ágak) közötti átmenet tudatos vállalása határozott minőség- és értéktudat alapján, olyan világ- és művészetszemlélet, olyan irodalom- és műszemlélet kulcsfogalmi ezek, amelyeknek a továbbadása nemcsak szükségszerűség, hanem kötelesség is. A költő, ha komolyan veszi a „jelen levés”, a „jelenlét” bevezetőben említett nemzedéki adottságát, az annak felismeréséből rá háruló személyes kötelezettséget, akkor minden tőle telhetőt meg kell tennie alapvető eszményeinek továbbhagyományozása, a hagyo-

mánytörténés folytathatósága érdekében. Turczi Istvánt ebben a tekintetben is az átmenet és a közvetítés, az integráció és a szintetizálás jellemzi. Büszkén és elszántan vallja a nyelvek, a műfajok és főként a generációk közötti átjárhatóság lehetőségességét. Egyszerre író, költő, műfordító, lap- és könyvkiadó, irodalomszervező és menedzser. A nyolcvanas évek második felétől nemcsak költőként, hanem prózaíróként is jelen van az irodalmi életben; három kisregénye mostanra trilógiává állt össze (*A többi csak kaland volt. Három kis nagy regény*, 2005). Míg a rádió vagy a színházak fogadókészsége lehetővé teszi, rendszeresen ír hangjátékokat és színdarabokat (*Neander kávéház*, 1989; *A katona története*, 1990; *Jer és lásd! A Talmud könyvei*, 1991; *Venus Vulgívaga*, 1992, illetve *Könyörgöm, szeress!*, 1991; *Anna-bál*, 1995; *A tintalovag*, 1996). Nálunk kevésbé ismert nyelvek és irodalmak, költők és írók fordítója, közreadója; mai ausztrál, finn, skót vagy szerb művek népszerűsítője (*A szívek kötelessége megmarad*, 1989; *Mai finn költők*, 1996; *Mai ausztrál költők*, 1999; Thomas Keneally: *Ballada*, 2001; *Belső terek. Huszonöt skót vers*, 2004). 1988-tól öt éven át a *Kilátó* című világirodalmi rádiomagazin műsorvezető-szerkesztője; 1993-tól a *Parnasszus* című televíziós irodalmi vetélkedő műsorvezetője és szerkesztője; 1997-től a Bartók Rádió *Muzsikáló reggel* című programjának állandó műsorvezetője. Legnagyobb és legvakmerőbb vállalkozása azonban minden bizonnyal a Parnasszus című, kizárólag verseket és versekkel foglalkozó írásokat tartalmazó folyóirat egy évtizeddel ezelőtti megindítása és – egy eredendően kultúra-, irodalom- és költészetellenes korban – az életben tartása, majd ahhoz kapcsolódóan az elsősorban pályakezdő költőket első kötethez juttató Parnasszus Könyvek sorozatának a létrehívása és folyamatos gondozása. Turczi István azon nagyon kevesek egyike honi literatúránkban, aki nemcsak fennen hirdeti a tehetséggondozás, az úgynevezett fiatal irodalom támogatásának, ifjú költők felfedezésének és menedzselésének a fontosságát, hanem – széles körű ismertsége, szerteágazó ismeretsége, kivételes szervezőkészsége, kommunikációs és moderátori képessége révén – napi gyakorlattá is képes azt váltatni. Személye körül az elmúlt években költők, írók, zenészek egész serege csoportosult, és részesült megkülönböztetett figyelemben.

Turczi István egy mai reneszánsz ember, ha tetszik, hedonista. Élvezi az életet – legyen bármily meglepő: ezt a mostanit – minden örömeivel és szépségével, nyűgével és nyilaival együtt. Szereti az ízes éte-

leket, imádja a jó borokat, a női nem igaz hódolója. Állandóan tele van ötletekkel, ám addig nem is nyugszik, amíg ezek az ötletek valósággá nem válnak. Szervez, rendez, irányít megállíthatatlanul. Keze ügyében mindig ott korunk jelképe, a mobiltelefon, s mindig gombnyomásra készen, hogy a dolgok annak rendje és módja szerint, itt és most rendeződhessenek. Egyszerre tagja a Magyar Írószövetségnek és a Szépirodalmi Társaságának, elnöke az Írószövetség költői szakosztályának és kuratórium tagja a Nemzeti Kulturális Alapprogram szépirodalmi kollégiumának. Ha úgy adódik, vállalja a Playboy magyarországi újjáélesztését, a Penthouse lapmenedzseri megbízatását, az egyetemista lányok számára kiírt Miss Universitas szépségverseny házigazda-teendőit, a labdarúgó szövetség fegyelmi bizottsági tagságát és sajtósóvivőségét vagy éppenséggel a Magyar–Madagaszkári Társaság alapítói tisztét. Menedzser típusú szemléletmódja nagy segítséget jelenthet a mindig is támogatásra szoruló és váró íróársak számára. A jelen(lét) embere ő, ha tetszik, korunk hőse.

S hogy mitől, miként lehetséges életnek és irodalomnak ez a megdöbbentő és szerves egysége? A válasz ez esetben is ugyanaz, mint volt a pályakezdeti időszak feltérképezésekor. Szepes Erika pontosan fogalmaz a válogatott versek megjelenése kapcsán írott elemzésében: „Mire írni kezd, kész személyiség, kialakult karakterjegyekkel, ami ritka ilyen fiatalon – 1982-ben, 25 évesen készült el első kötete. [...] Turczi nem önmagát keresi a világban, nincsenek önértékelési zavarai, hanem igyekszik felderíteni mindazokat a világokat, amelyek hozzájárultak személyiségének kialakulásához – érzelmileg, gondolkodásmódban, műveltségben, világnézetben. Keres – de nem önmagát keresi, hanem a személyiségét generáló erők eredetét.” (*„Hold árvája nyugtalan lélek” – avagy Turczi István megpillantja mindennek, azaz „tulajdon személyes dolgainak kezdetét”*, Dunatükör, 2005/1–2.) Csak is az önazonosságnak ez a – költőknél meglehetősen ritkán előforduló – (maga)biztos tudata teszi lehetővé, hogy amikor a gyűjteményes kötet megjelentetése elérhető közelségbe kerül, akkor önként lemond a válogatás szabadságáról. Mások alig várják a pillanatot, hogy végre saját életműjükben szabadon és a saját „szerzői szándékuknak” megfelelően búvárkodjanak, éppenséggel rettegnek attól, hogy valaki esetleg másfajta érték- vagy normarendszer alapján, másképpen ítéli meg pályájuk alakulástörténetét és szerveződését. Turczi bátran felkérheti az irodalomtörténész-kritikus Tarján Tamást a válogatásra, mindenben teljesen szabad kezét adva neki s mindenféle kronologi-

kus vagy tematikus korlát alól mentesítve őt, mert egyrészt biztos lehet az eredmény professzionális voltában, másrészt az így előidézett „önhermeneutikai” vagy „dekonstrukciós”, öntükröző és határon-léteket biztosító, köztes pozícióból költői személyisége és életműve egy újabb, sajátos fénytörésben mutatkozhat meg (a maga számára is). A *Hívásra szól a csónak* kötet (Noran, 2004) valóban minden várakozást felülmúl. A gondos szerkesztéssel egymás mellé illesztett verseket így, összességükben olvasva mutatkozik meg igazán az életműnek nemcsak az egysége, hanem az egyneműsége is. Turczi István pályakezdése óta lényegében ugyanazt írja, és ugyanúgy írja. Valóban teljes költői vértettségben indítja pályáját, s voltaképpen azóta is ennek a vértettségnek a birtokában alkot. Hamar kialakít és azóta is biztonsággal alkalmaz egy sajátos, egyszerre kötött és kötetlen versbeszédet, amelynek legjellemzőbb formája a – verstanászi nyelven szólva – hol rövid vagy hosszú sorokat váltogató, hol ütemhangsúlyos vagy időmértékes mértéksejtelmeket tartalmazó, hol erősebb vagy gyengébb sorhatárolást (rímsejtetést) alkalmazó lazított vagy sortagoló szabad vers. Formai értelemben is az átmenetiség, a köztesség érzékeltetése az alapvető cél tehát. Ezért lehetséges az, hogy a versként tördelt szövegek akár ritmusos prózaként vagy verspróza-ként is olvashatók, a kötetzáró prózai vagy ritmikus prózai szövegrész pedig joggal használja a „vers” műfajmegjelölést (*Apokalipszis, most – avagy 10 vers az élőben közvetített halál árnyékában. 2001. szeptember 11–16.*). Ez utóbbi, a kötet csúcspontjaként, a történelem kivételesen tragikus időpillanatában, élet és irodalom teljes egymásba fonódását jeleníti meg. Az író a kolozsvári lap számára próbálja indokolni, hogy miért azt a bizonyos tízet választotta a huszadik század legszebb verséül. Legszívesebben az irodalom semmi mással nem pótolható, klasszikus szépségeiről értekezne, miközben a szeme előtt a hírtelevízió szörnyű, rémisztően valóságos képsorai peregnek. Az igazán katartikus felismerés annak a Vas István-i gondolatnak a megértése, hogy a legnagyobb rettenet közepette is a költő számára az egyedüli hit és kapaszkodó nem lehet más, mint maga a vers, a mű megszületése („Itt győzni fog minden enyészeten / A Szépség”). S ez pontosan visszavezet a kötet élén álló vezérversnek már a címében is jelzett körköröségéhez (*Írni vs. Inri*), melyből művész számára az egyetlen kiút, az egyetlen még rendelkezésre álló lehetőség: maga az írás; az alkotás teremtő „bosszúja”.

Se még, se már. Időszomj.
A van: tanulságnak kevés.
Benne talán, de ha igen:
eredj már.

A torkot egy kéz szorítja
láthatatlanul.

Fecskék hasítják a szív
üvegét,

s az út mentén álombeli
fák...

Rögeszmerend.

Mintha pillangók vernének
üstdobot,

mégis. Lét-ütemre
dobhártyaszakasztó remegés

Isten összeszűkülő szeme:

így is jó,
ennyi engedmény kijár,
a többi ügyis por, hamu,
könyvtári
kartoték.

Az írás a halandók bosszúja.

VILCSEK BÉLA